

Struktura obyvatelstva podle ekonomických a kulturních znaků

STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE EKONOMICKÝCH ZNAKŮ

Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity

Mezi nejdůležitější klasifikace obyvatelstva na základě ekonomických znaků patří členění podle ekonomické aktivity obyvatelstva. Členění na:

- *ekonomicky aktivní,*
- *ekonomicky neaktivní*

není však dodnes zcela jednoznačné a v různých zemích se liší.

Naše statistika považuje za *ekonomicky aktivní všechny osoby*:

- *zaměstnané nebo hospodářsky činné,*
- *v současnosti nezaměstnané hledající práci,*
- *dále ženy na mateřské dovolené,*
- *pracující důchodce,*
- *tzv. osoby zdržené od povolání* (např. vojáci základní služby).

Přesto zůstává *řada otázek*, kdy má člověk vlastně zaměstnání –

- musí pracovat na plný úvazek nebo stačí na částečný (jaká musí být jeho minimální doba)?
- někdo může mít zaměstnání jen po určitou roční dobu (sezónní pracovníci v zemědělství, popř. ve stavebnictví) apod.

Obyvatelstvo ekonomicky neaktivní bývá dále členěno na:

- *osoby nezávislé* (především důchodci s různou formou důchodu),
- *osoby závislé na živiteli* (zvláště děti do 15 let, ženy v domácnosti, které nemají žádný zdroj příjmu, osoby připravující se na povolání - učni a studenti, další osoby žijící v zaopatření rodiny nebo v ústavech.).

Úroveň ekonomické aktivity můžeme charakterizovat jako *podíl ekonomicky aktivních z celkového počtu obyvatel*, analogickým ukazatelem je úroveň ekonomické aktivity žen.

$$\text{úroveň}_{EA} = \frac{EA}{P} \cdot 100$$

kde: - EA = počet ekonomicky aktivních,
- P = počet obyvatel

Podíl ekonomicky aktivních žen:

$$EA_{\text{ženy}}/EA \cdot 100$$
$$EA_{\text{ženy}}/P_{\text{ženy (15-54)}} \cdot 100$$

Teze:

- ekonomicky aktivní v populaci obvykle tvoří *asi 50%*;
- *velké rozdíly v ekonomické aktivitě mezi muži a ženami:*
 - největší ekonomická aktivita žen je charakteristická v oblastech s textilním průmyslem a službami (Praha, Jablonec nad Nisou),

- ekonomická aktivita mužů je vysoká hned krátce po dosažení produktivního věku (od 18-20 let) a udržuje se na konstantní úrovni, nevyznačuje se takovou územní variabilitou jako u žen;
- pokles podílu ekonomicky aktivních v nižších věkových kategoriích 15-19 a 20 - 24 let => důsledek růstu počtu studentů SŠ a VŠ.

Členění ekonomicky aktivního obyvatelstva

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo bývá dále *strukturováno podle různých hledisek*, z nichž za nejdůležitější lze považovat členění na:

- **zaměstnané** = všechny osoby 15-ti leté a starší, které ve sledovaném období patřily mezi:
 - *placené zaměstnané* (na základě pracovního poměru, dohody o provedení práce resp. pracovní činnosti, případně na základě jiného smluvního vztahu),
 - *tzv. sebezaměstnané* (pracující ve vlastní firmě, vypomáhající členové domácností a členové produkčních družstev).
- **nezaměstnané** = všechny osoby 15-ti leté a starší, které ve sledovaném období *souběžně splňovaly následující podmínky*:
 - *byly bez práce*, což znamená, že nebyly ani v placeném zaměstnání, ani nebyly sebezaměstnané,
 - *hledaly aktivně práci*, čímž se rozumí např. registrace u úřadu práce, nebo jiné zprostředkovatelné práce, případně hledání práce přímo v podnicích, podnikání kroků pro založení vlastní firmy nebo hledání práce jiným způsobem,
 - *byly připraveny k nástupu do práce* okamžitě nebo nejpozději do 14 dnů.

(Pokud osoby nesplňují alespoň jednu z těchto uvedených podmínek jsou považovány za zaměstnané nebo ekonomicky neaktivní.)

V České republice je **zdrojem informací o trhu práce** Výběrové šetření pracovních sil, jehož metodika koresponduje s definicemi a doporučeními *Mezinárodní organizace práce (ILO)*. Jedná se o *kontinuální šetření*, jehož výsledky jsou publikovány ve *čtvrtletní periodicitě*. Výběrový soubor zahrnuje cca 25 tis. bytů (0,6 % trvale obydlených bytů), v nichž je šetřeno cca 63 tis. respondentů všech věkových skupin (minimálně 250 bytových domácností v každém okrese). Tento rozsah souboru umožňuje získat spolehlivé odhady charakteristik trhu práce:

- na úrovni *republiky*,
- s relativně dostatečnou spolehlivostí i odhady *krajských a oblastních (NUTS II)* hodnot.

Součtem zaměstnaných a nezaměstnaných získáme tzv. pracovní sílu = osoby starší 15-ti let, které splňují požadavky na zařazení mezi zaměstnané a nezaměstnané.

Míra nezaměstnanosti = procentuální podíl nezaměstnaných na pracovní síle:

$$R = \frac{U}{L} \cdot 100$$

- kde:
- R = míra nezaměstnanosti,
 - U = počet nezaměstnaných,
 - L = pracovní síla.

Obvykle rozlišujeme:

- **obecnou míru nezaměstnanosti** = podíl všech nezaměstnaných na veškeré pracovní síle daného území,

- **specifické míry nezaměstnanosti** definované např. podle věkových nebo vzdělanostních skupin obyvatelstva určitého území.

Tab. 1: Základní údaje o ekonomické aktivitě obyvatel ČR v roce 2001

počet obyvatel	10 230 060
počet ekonomicky aktivních	5 253 400
úroveň ekonomické aktivity	51,4%
počet zaměstnaných	4 766 463
počet nezaměstnaných	486 937
pracovní síla	5 253 400
míra nezaměstnanosti	9,3%
počet ekonomicky neaktivních	4 894 465
podíl nepracujících důchodců na ekonomicky neaktivních	45,9%
podíl žáků, studentů a učňů na ekonomicky neaktivních	36,2%

Pramen: SLDB 2001

Struktura obyvatelstva podle příslušnosti k sektorům národního hospodářství

Významným strukturálním znakem ekonomicky aktivního obyvatelstva je také jeho **příslušnost k sektorům národního hospodářství**. Často je používán v *mezinárodních srovnáních* jako *ukazatel celkové úrovně ekonomického rozvoje*. Vymezení sektorů však *není zcela jednoznačné* a mezi jednotlivými zeměmi se může měnit.

Většina statistik člení národní hospodářství na **tři (čtyři) sektory**; v našich podmínkách se používá členění, které v *hrubých rysech vychází z mezinárodně doporučené klasifikace ISIC* (International Standard Industrial Classification of all Activities):

- I. **primér** = zemědělství, lesnictví a rybnářství;
- II. **sekundér** = průmysl a stavebnictví;
- III. **terciér** = doprava, spoje, obchod, pohostinství a ubytování, bytové hospodářství;
- IV. stále častěji se především ve vyspělých zemích vymezuje také **kvarτέρ** = výzkum a vývoj, školství, veřejná správa, peněžnictví a pojišťovnictví, ostatní nevýrobní činnosti.

Zaměstnanost v jednotlivých sektorech se mění v závislosti na strukturních změnách ekonomiky a společnosti - ve většině vyspělých zemí byl *dlouhodobý pokles zaměstnanosti v primárním sektoru doprovázen nárůstem sekundéru a později nastal významný nárůst terciéru*.

Tab. 2: Vývoj zaměstnanosti v ČR podle sektorů národního hospodářství (v %)

Sektor	1960	1970	1980	1990	1995	2000
primér	21,6	15,7	12,5	11,8	6,1	5,1
sekundér	48,9	48,9	48,0	45,4	42,0	40,0
terciér	29,5	35,4	39,5	42,8	51,9	54,9

Pramen: Statistická ročenka České republiky, 1997
Statistická ročenka České republiky, 2001

Tab. 3: Zaměstnanost v sektorech národního hospodářství (v %) v roce 2000 ve vybraných státech

Stát	Zaměstnanost v sektorech národního hospodářství (v %)		
	Primér	Sekundér	Terciér
Francie	4,0	24,5	71,5
Maďarsko	6,7	34,3	58,8
Německo	2,8	34,5	62,7
Polsko	18,8	30,8	50,4
Rakousko	6,2 *)	30,6 *)	63,2 *)
Spojené království	1,5 *)	25,9 *)	72,3 *)
Japonsko	5,0	31,2	63,7
Kanada	3,3	22,6	74,1
Spojené státy	2,6	22,9	74,5
Austrálie	4,9	22,0	73,1

*) údaj za rok 1999

Pramen: Statistická ročenka České republiky, 2001

Struktura obyvatelstva podle odvětví ekonomické činnosti

Pro podrobnější členění do jednotlivých *odvětví* národního hospodářství se v ČR používá *Odvětvová klasifikace ekonomických činností (OKEČ)*, která je kompatibilní s mezinárodní klasifikací ISIC.

Struktura obyvatelstva podle příslušnosti k socioekonomickým nebo socioprofesionálním skupinám

Sociální struktura obyvatelstva (klasifikace na základě *příslušnosti k socioekonomickým nebo socioprofesionálním skupinám*) má význam především pro politickou ekonomii a sociologii, méně pro geografii obyvatelstva.

STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE KULTURNÍCH ZNAKŮ

Struktura obyvatelstva podle jazyka a národnosti

Interpretace základních kategorií používaných při hodnocení jazykové a národnostní struktury obyvatelstva bývá dost rozdílná, proto je vhodné úvodem provést jednoznačné *obsahové vymezení pojmů*:

- **národnost** označuje příslušnost obyvatel k určitému národu;
- **národ** reprezentuje historickou formu lidské společnosti, která vznikla na základě:
 - pevného společenství,
 - hospodářského života,
 - společného jazyka,
 - území,
 - kultury,
 - způsobu života,
 - tradic a jejich odrazu v národní psychice a národním vědomí.

Jak vyplývá z definice, *národ není biologickou kategorií*, nevymezuje soubor obyvatel na základě biologických znaků a pokrevní příbuznosti;

- dále je nutno odlišit pojem *státní příslušnost*, která je výsledkem politické diferenciacce a souvisí se vznikem států.

V procesu formování národa sehrává jednu z nejvýznamnějších funkcí **jazyk**. Tato skutečnost nachází odraz v časté shodě názvů jazyka a národa, ale z hlediska geografie obyvatelstva má větší význam její **využití při sestavování národnostní struktury obyvatelstva světa**. Při seskupování příbuzných národů se ve velké míře uplatňuje *lingvistický princip*.

Porovnávání (částečné ztotožňování) národnostní a jazykové struktury má i **praktický statistický důvod**, protože *národ je dán komplexem znaků*, které se pro potřeby statistické klasifikace zohledňují jen velmi těžce. *Klasifikace je proto nucena opírat se o jednodušší kritéria* a právě proto se nejčastěji používají jazykové charakteristiky. Přes tyto těsné souvislosti **jazykovou a národnostní strukturu obyvatelstva však nelze věcně ztotožňovat**:

- *příslušníci různých národů mohou hovořit stejným jazykem* - např. :
 - mateřským jazykem Angličanů, Skotů, Američanů, Kanadánů, Australanů je angličtina,
 - obyvatel Jižní Ameriky se španělštinou jakožto mateřským jazykem může mít chilskou, argentinskou nebo uruguajskou národnost;
- *méně početné jsou případy, kdy příslušníci jednoho národa hovoří více jazyky* - např. :
 - většina Irů hovoří anglicky, ale část používá i irský jazyk,
 - podobně Švýcaři používají dokonce čtyři jazyky – němčinu, francouzštinu, italštinu a rétorománštinu.

Rozdílnost obou struktur souvisí především s procesy **jazykové asimilace**, jejichž důsledkem byly *přechody respektive začlenění etnických menšin do větších seskupení* (zpravidla jazykově, ale hlavně politicko-ekonomicky větší národy).

Sestavení jazykové a národnostní struktury obyvatelstva světa komplikuje také **nerovnoměrný vývoj jazyka a národotvorných procesů v různých částech světa**. Důsledkem je současná existence:

- na jedné straně *méně rozvinutých jazyků s malou slovní zásobou* (někdy dokonce i bez psané formy), *jimiž hovoří pouze několik stovek, případně tisícovek obyvatel* (např. na Nové Guineji, kde žijí něco přes tři miliony obyvatel, se vyčleňuje až 700 jazyků – z toho lze usoudit, že téměř každá osada zde používá svůj vlastní jazyk (dialekt); rozdíly mezi používanými jazyky se zvětšují s rostoucí vzdáleností mezi sídly až po ztrátu jakýchkoliv jazykových souvislostí);
- na druhé straně *rozvinutých národních jazyků, jimiž hovoří mnoho milionů lidí*, a v nichž byla vytvořena četná vědecká a literární díla (v Evropě s více než 700 mil. obyvateli se ve srovnání s Novou Guineou vyčleňuje pouze asi 50 jazyků).

Určité problémy spojené s jazykovou strukturou obyvatelstva plynou také:

- *z nedostatečné znalosti některých regionů,*
- *z neurčitosti hranic mezi jazyky a dialekty* – nářečí se projevují jako regionální odlišnosti hovorového jazyka, jejich vznik souvisí s historickými specifiky určitých částí národů, přitom *hranice mezi nářečími mohou být ostřejší než mezi příbuznými jazyky* (např. severoněmecká nářečí mají podstatně blíže k holandštině než ke švýcarské variantě němčiny).

Uvedené i další jazykovědné problémy se odrážejí v poměrně **dost odlišných údajích o počtu světových jazyků**:

- maximální údaje hovoří *až o 20 000 jazycích,*
- někteří jazykovědci odhadují počet jazyků *mezi 5 až 10 000,*
- za nejreálnější se považují odhady *od 2000 do 3000 jazyků.*

Nejpočetnější a nejvýznamnější jazyky světa

Přesné údaje o početnosti a prostorovém rozšíření jazyků se získávají dost obtížně. Na základě údajů uvedených v publikaci CIA – The World Factbook 2003 lze sestavit „žebříček“ uvedený v tab. 4.

V současnosti je nejpočetnější obyvatelstvo hovořící čínštinou – čínština je jednotným jazykem pouze v psané podobě, mluvené formy jazyka se od sebe značně liší, pokus o jazykovou unifikaci představuje *mandarinská čínština*. Vliv čínštiny se však (pomineme-li čínské menšiny v okolních zemích) *prostorově víceméně váže pouze na území vlastní Číny*.

Naproti tomu *angličtina* (3. nejčetnější světový jazyk) *představuje prostorově nejrozšířenější jazyk*, který je rozptýlený na všech kontinentech. Angličtina se ve velké míře používá také jako *druhý jazyk*, a to hlavně v bývalých britských koloniích (Indie, Pákistán, některé státy v Africe). Angličtina má také velký význam ve vědeckém styku, politice, kultuře apod.

V jazykově složitě oblasti *severní Indie, Pákistánu a Bangladéše* mají velmi početné zastoupení *hindština a bengálština* (2. a 5. nejčetnější světový jazyk). Vedle nich však v této oblasti existuje množství dalších jazyků, jimiž hovoří až několik desítek milionů obyvatel (např. jazyky *urdu, panjabi, marathi, gujarati* a další – v Indii kromě těchto jazyků existuje dalších devět oficiálních jazyků – *telugu, tamil, malayalam, kannada, oriya, assamese, kashmiri, sindhi* a sanskrit).

Podobně jako čínština, hindština a bengálština je výrazně regionálně ohraničený také výskyt *japonštiny* (8. nejčetnější světový jazyk) – kromě Japonska se používá pouze v Koreji a na Tchaj-wanu, což jsou území, jež byla pod koloniálním vlivem Japonska.

Španělština a portugalština (4. a 7. nejčetnější světový jazyk) se značně rozšířily v době kolonizačních výbojů, a to zejména *v zemích Střední a Jižní Ameriky a v severní Africe*, v nichž do značné míry vytlačily původní domorodé (indiánské) jazyky. V původních centrech vzniku těchto jazyků (Evropa), žije dnes jen o něco málo více než desetina obyvatel patřících k těmto jazykům (Španělsko a Portugalsko mají dohromady cca 50 mil. obyvatel).

K významným světovým jazykům patří i *ruština*, která v „žebříčku“ nejrozšířenějších jazyků obsadila 6. místo.

Původní prostorové rozšíření postupně ztratily dva významné evropské jazyky – *němčina a francouzština* (9. a 11. nejčetnější světový jazyk). Souvisí to s rozpadem jejich koloniálních panství. Francouzština si narozdíl od němčiny udržuje stále poměrně významnou pozici v diplomatickém styku a zachovala se jako úřední jazyk v některých bývalých koloniích Francie a Belgie (Afrika a Amerika) a má dosud významné postavení v některých románských zemích. Němčina si své významné postavení uchovává pouze ve střední Evropě.

Ve zdrojové publikaci (World Factbook 2003) nejsou uvedeny údaje za *arabštinu*. Arabština je rozšířena ve velkém prostoru jako *národní jazyk arabských zemí od Maroka až po Irák*. Má nejen dorozumívací funkci, ale může sehrát i výraznou sjednocovací roli. V současné době jí podle odhadů mluví *asi 200 mil. lidí, což by ji řadilo zhruba na 6. místo na světě za bengálštinu*.

Uvedenými dvanácti jazyky (viz tab. 3 + arabština) dnes podle odhadů hovoří celkem asi tři miliardy lidí, což odpovídá polovině obyvatel světa (podle údajů z knihy Neuer Illustrierter Atlas der Welt je to však až 3,7 mld. obyvatel, tj. více než 60%).

Oficiálními jazyky OSN jsou angličtina, arabština, čínština, francouzština, ruština a španělština.

Tab. 4: Početnost nejvýznamnějších jazyků světa (odhad k roku 2000, nejsou uvedeny údaje za arabštinu, kterou zdrojová publikace neuvádí)

Jazyk	Podíl mluvčích na obyvatelstvu světa *) v %	Počet mluvčích - CIA (mil. obyv.)	Počet mluvčích - Atlas (mil. obyv.) **)	
mandarinská čínština	14,37	862	960	
hindština	6,02	361	418	
angličtina	5,61	337	470	
španělština	5,59	335	381	
bengálština	3,40	204	196	
portugalština	2,63	158	182	
Ruština	2,75	165	288	
japonština	2,06	124	126	
němčina	1,64	98	121	
korejština	1,28	77	60	
francouzština	1,27	76	124	
			arabština	218
			malajština-indonéština	155
			urdu	102

*) jako první jazyk

***) jako úřední jazyk

Pramen: CIA – The World Factbook 2003

Neuer Illustrierter Atlas der Welt, 1998/99

Klasifikace jazyků

V důsledku výše uvedeného existují ***různé klasifikace jazyků***, které se liší především ve výběru třídících znaků. Největší pozornost si zaslouhuje ***genealogická klasifikace***, která je výsledkem aplikace ***historicko-srovnávací metody***. Podstatný význam má přitom ***rekonstrukce minulých jazyků***, která se využívá jako prostředek vysvětlení vztahů mezi současnými jazyky. Jednotlivé jazyky se pak ***seskupují*** na základě:

- *současných podobností v oblasti slovní zásoby, gramatiky a jiných znaků,*
- *svého původu.*

Vznik ***jazykové skupiny*** se váže na existenci společného ***prajazyka***, který jim poskytl určitou slovní zásobu a gramatické pravidla - *např. pro jazyky románské jazykové skupiny byla prajazykem latina* (hlavně její hovorové dialekty – lidová latina) - Legionáři a kolonisti přenesli latinu do kolonií Římské říše, po smíchání římských kolonizátorů s místním obyvatelstvem a s jejich původními jazyky se historicky vytvořily jazyky, které si jsou podobné, ale zároveň se navzájem i dost odlišují (francouzština, rumunština, španělština aj.). Některé jazykové skupiny se ještě dále člení na ***jazykové podskupiny***.

Geneticky příbuzné jazyky tvoří hierarchicky nejvyšší klasifikační jednotku – ***lingvistickou rodinu***.

- Např. *čeština*: - indoevropská jazyková rodina,
 - skupina slovanských jazyků,

- západoslovanská podskupina.

Stručný přehled jazykových rodin a skupin

Indoevropská jazyková rodina

V současnosti se jedná o *nejrozšířenější jazykovou rodinu světa - cca 2 miliardy mluvčích.*

Prostorové rozšíření:

- *Evropa a země bývalého SSSR,*
- *Severní a Latinská Amerika,*
- *Austrálie a Oceánie,*
- *Asie (cca 1/3 obyvatel).*

Mnoho mladých nezávislých států používá jako *jeden z úředních jazyků* jeden právě z této rodiny (hlavně angličtina, francouzština, ruština, španělština).

Příbuznost indoevropských jazyků se vysvětluje jejich *vznikem ze společného prajazyka – indoevropštiny.*

Jazykové skupiny indoevropských jazyků:

- *Slovanská skupina* – členění:
 - východoslovanská podskupina (ruština, ukrajinština, běloruština)
 - jihoslovanská podskupina (bulharština, srbochorvatština, slovinština)
 - západoslovanská podskupina (polština, čeština, slovenština, horní a dolní lužická srbština)
- *Baltská skupina* (litevština, lotyšština)
- *Germánská skupina* – členění:
 - západogermánská podskupina (angličtina, němčina, fríština, holandština, afrikánština, jidiš)
 - severogermánská podskupina (dánština, švédština, norština – dvě literárně uznávané jazykové normy, islandština, faerština)
- *Románská skupina* (vychází z latiny) – členění:
 - západorománská podskupina (španělština, portugalština, francouzština, valonština, katalánština, rétorománština)
 - východorománská podskupina (italština, rumunština, moldavština)
- *Keltská skupina* (irština, gaelština, waleština, bretoňština)
- samostatné postavení v indoevropské jazykové rodině zaujímají *řečtina, albánština a arménština*
- *Indoiránská skupina* – zaujímá rozsáhlý prostor od Iráku přes Írán, Afghánistán, Pákistán a Indii až po Bangladéš a Srí-Lanku; členění:
 - indoasijská podskupina (hindština, urdu, bengálština, panjabi, marathi, gujarati, oriya (urijština), sindhi, assamese, nepálština, sinhálština, maledivština, romština a další)
 - iránská podskupina (perština, darijština, tádžičtina, kurdština, paštština a řada dalších)

Baskičtina

Zpravidla se uvádí jako samostatný jazykový útvar příbuzný s indoevropskou a kavkazskou rodinou. Baskičtina se zachovala jako jediný předindoevropský jazyk v Evropě.

Další jazykové rodiny:

- **kavkazská jazyková rodina** - malé území, jazyková pestrost;
- **drávidská jazyková rodina** - jižní třetina indického subkontinentu, „ostrovy“ na severu Indie, v Pákistánu a na pákistánsko-iránsko-afghánském pohraničí, jazyky: tamil, malajalam, kannada, telugu;
- **uralská jazyková rodina** – rozšíření: západní Sibiř – střední a severní Evropa, členění:
 - ugrofinská skupina (maďarština, estonština, finština, laponština)
 - samodijská skupina (něnečtina)
- **altajská jazyková rodina** – rozšíření: Malá Asie – severovýchodní Sibiř, členění:
 - turecká skupina (např. uzbečtina, turečtina, ázerbajdžánština, tatarština, kazaština)
 - mongolská skupina (např. mongolština, buriatština)
 - mandžusko-tunguzská skupina (např. mandžuština)
- **korejština** – někdy se řadí k japonštině či do sinotibetské rodiny, ale nejčastěji se neřadí do žádné jazykové rodiny
- **japonština** – izolovaná pozice
- **paleoasijské (paleosibiřské) jazyky** – rozšíření: severovýchod Asie, sever Kanady a Grónsko, jazyky – např. čukotština, formy eskymáčtiny
- **sinotibetská jazyková rodina** – **druhá největší jazyková rodina na světě**, rozšíření: Čína, Přední a Zadní Indie, členění:
 - čínská skupina (čínština a její dialekty – formování celonárodní variety, tzv. *mandarinské čínštiny*, jejímž základem je pekingský dialekt)
 - tibetsko-barmská skupina (např. barmština, tibetština, ioština)
- **thajská jazyková rodina** – rozšíření: jih Číny, Zadní Indie, jazyky: např. thajština, laoština
- **austroasijská jazyková rodina** – rozšíření: severovýchodní Čína – jižní Čína – Zadní Indie, jazyky: např. khmérština, monština, vietnamština
- **austronéská (malajsko-polynéská) jazyková rodina** – rozšíření: ostrovní svět jihovýchodní Asie a Oceánie, málo prozkoumaná jazyková rodina, jazyky: např. indonéžština, malajština, jávština, sundština, malgaština (Madagskar), filipínština, fidžijština, maorština
- **papuánská jazyková rodina** – rozšíření: Nová Guinea a přilehlé ostrovy, velká heterogenita
- **austrálská jazyková rodina** – rozšíření: Austrálie, jazyky domorodých Australců
- **semito-hamitská (afroasijská) jazyková rodina** – rozšíření: severovýchodní Afrika (saharská Afrika) – jihozápadní Asie, jazyky:
 - *arabština* - jazyk starých kulturních tradic s významnou religiózní funkcí, navzdory odlišnostem v hovorové formě je jednotným *jazykem mnohých arabských národů* – Maroko, Alžírsko, Libye, Egypt, Súdán, Libanon, Palestina aj.),
 - dále např. amharština (Etiopie), tuaregština, somálština, hausa (Nigérie)
- **jazyková struktura subsaharské Afriky** – složitá, nejasněná struktura, řada rozdílů mezi různými autory (nedostatečná prozkoumanost, jazyková a etnická rozdrobenost, negativní vliv dřívější koloniální nadvlády), nejčastější členění:
 - *konžsko-kordofánské jazyky* – rozšíření: země Guinejského zálivu, povodí Konga, pobřeží Indického oceánu, jih Afriky
 - *nilsko-saharské jazyky* – rozšíření: střední Sahara, horní části povodí řek Šari a Nil, jezera Ukerewo a Rudolfovo
 - *khoisanské jazyky* – rozšíření: Namibie, Kalahari, jazyky Křováků a Hotentotů
- **indiánské jazyky** – v rozsáhlém území Severní a Jižní Ameriky vznikla *velmi pestrá etnicko-jazyková struktura*, která byla do značné míry modifikována příchodem Evropanů;

v Severní Americe se vyčleňuje asi 57 a v Jižní Americe až 100 jazykových rodin – *Jižní Amerika je považována za jazykově nejpestřejší území světa.*

Tab. 5: Vybrané jazykové rodiny a skupiny světa a jejich podíl na obyvatelstvu světa v roce 1978

Jazyková rodina / skupina	Podíl na obyvatelstvu světa (%)
Indoevropská rodina	45,5
<i>Z toho indoiránská skupina</i>	<i>15,1</i>
<i>románská skupina</i>	<i>11,9</i>
<i>germánská skupina</i>	<i>9,7</i>
<i>slovanská skupina</i>	<i>6,5</i>
Čínsko-tibetská rodina	23,3
<i>Z toho čínská skupina</i>	<i>22,1</i>
Nigerijsko-kordofánské jazyky	5,7
Austronéská rodina	4,9
Hamito-semitská rodina	4,8
Drávidská rodina	3,8
Altajská rodina	2,5
Japonština	2,7
Korejština	1,3

Pramen: BRUK (1981)

Tab. 6: Národnostní struktura ČR v letech 1991 a 2001

Národnost	1991		2001				Index 2001/1991 v %
	abs.	%	abs.	%	z celku dlouhod. pobyt		
					abs.	%	
Obyvatelstvo celkem	10 302 215	100,0	10 230 060	100,0	69 654	0,7	99,3
z toho národnost:							
česká	8 363 768	81,2	9 249 777	90,4	1 296	0,0	110,6
moravská	1 362 313	13,2	380 474	3,7	96	0,0	27,9
slezská	44 446	0,4	10 878	0,1	1	0,0	24,4
slovenská	314 877	3,1	193 190	1,9	10 967	5,7	61,4
německá	48 556	0,5	39 106	0,4	1 377	3,5	80,5
polská	59 383	0,6	51 968	0,5	3 366	6,5	87,5
romská	32 903	0,3	11 746	0,1	59	0,5	35,7
maďarská	19 932	0,2	14 672	0,1	827	5,6	73,6
ukrajinská	8 220	0,1	22 112	0,2	11 876	53,7	269
ruská	5 062	0,1	12 369	0,1	6 322	51,1	244,3
rusínská	1 926	0,0	1 106	0,0	55	5,0	57,4
bulharská	3 487	0,0	4 363	0,0	1 384	31,7	125,1
rumunská	1 034	0,0	1 238	0,0	333	26,9	119,7
řecká	3 379	0,0	3 219	0,0	319	9,9	95,3
vietnamská	421	0,0	17 462	0,2	11 876	68,0	4147,7

Pramen: www.czso.cz

Struktura obyvatelstva podle vzdělání

V rámci diferenciacie obyvatelstva podle ekonomických a kulturních znaků mají rozdíly v úrovni vzdělání relativní samostatnost. **Vzdělání bylo v historických dobách výsadou nepočtených sociálních skupin**, patřících k privilegovaným vrstvám. Teprve od počátku období humanismu (evropská renesance) byl proklamován požadavek vzdělání pro všechny jako jedno z lidských práv. Přesto byly v historii v přístupu ke vzdělání i nadále *diskriminovány ženy*, jimž v tomto směru přinesla zrovnoprávnění až moderní emancipace.

Jednoduchým ukazatelem struktury obyvatelstva podle vzdělání je hodnocení **gramotnosti / negramotnosti obyvatelstva**. Hodnocení se většinou spojuje s věkovou strukturou a zpravidla se udává jako *podíl gramotných / negramotných z obyvatelstva staršího 15 let*.

Někdy se ještě zvláště definuje pojem **pologramotnost** – *lidé, kteří umí číst, ale neumí psát* (charakteristické např. pro *čínštinu*).

Tab. 7: Vývoj úrovně gramotnosti v území ČR v období let 1890 - 1910

Rok	Podíl obyvatel starších 10 let, kteří umí číst a psát	
	celkem [%]	ženy [%]
1890	91	88
1900	95	93
1910	97	96

Pramen: PAVLÍK Z. a kol. (1986), s. 439, tab. 8-15

V současné době se podíl gramotných na obyvatelstvu starším 15 let blíží ve vyspělých zemích 100%, v jejich případě tedy ztratil vypovídací schopnost. Jinak je tomu v *méně rozvinutých zemích* – viz údaje za vybrané státy v tab. 8. *Nižší gramotnost je charakteristická zejména pro ženy*, a to zvláště v *muslimských zemích*.

Ve vyspělých zemích se pro hodnocení struktury obyvatelstva podle vzdělání využívá vhodnějšího kritéria - **nejvyššího dosaženého stupně vzdělání**. Rozlišují se kategorie:

- *základní vzdělání*,
- *střední vzdělání* (s maturitou × bez maturity)
- *vysokoškolské vzdělání*,
- *bez vzdělání* (nedokončené základní vzdělání).

Tab. 8: Srovnání úrovně gramotnosti ve vybraných zemích světa (údaje za rok 2003)

Stát	Podíl gramotných obyvatel na počtu obyvatel starších 15 let		Stát	Podíl gramotných obyvatel na počtu obyvatel starších 15 let	
	celkem [%]	ženy [%]		celkem [%]	ženy [%]
Argentina	97,1	97,1	Afgánistán (99)	36,0	21,0
USA (79)	97,0	97,0	Nepál	45,2	27,6
Kanada (86)	97,0	97,0	Čad	47,5	39,3
Velká Británie	99,0	99,0	Středoafriická rep.	51,0	39,9
Německo (77)	99,0	99,0	Libérie	57,5	41,6
ČR (99)	99,9	99,9	Egypt	57,7	46,9
Polsko	99,8	99,7	Indie	59,5	48,3
Rusko	99,6	99,5	Saúdská Arábie	78,8	70,8
Austrálie (80)	100,0	100,0	Írán	79,4	73,0
Mexiko	92,2	90,5	Čína	86,0	78,8
			Brazílie	86,4	86,6
			Turecko	86,5	78,7
			Malajsie	88,9	85,4

Pramen: The World Factbook 2003

Tab. 9: Vývoj vzdělanosti obyvatelstva staršího 15 let v ČR v období 1950-1991 podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání

Vzdělání	1950 [%]	1991 [%]	2001 [%]	Index (2001/50)
Základní (vč. neukončeného)	83,0	33,1	23,0	27,7
střední odborné (bez maturity)	9,8	35,4	38,0	387,8
úplné střední (s maturitou)	5,1	22,9	24,9	488,2
vysokoškolské (včetně VOŠ)	0,9	7,2	12,4	1 377,8
bez vzdělání	0,3	0,3	0,4	133,3
nezjištěno	0,9	1,1	1,3	144,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: SLDB 1991

Tab. 10: Studující na 3. stupni vzdělávání na 10 tisíc obyvatel *)

Stát	1996	Stát	1996	Stát	1996
ČR	186,9	Maďarsko (95)	190,2	Kanada (95)	600,7
Německo	260,3	Finsko	442,3	Rusko (94)	301,3
Rakousko	298,6	Francie	353,3	Čína	47,3
Slovensko	189,5	Velká Británie (95)	310,7	Japonsko (94)	313,0
Polsko (95)	186,6	USA (95)	542,2	Austrálie	547,5

*) vzdělání navazující na dokončenou střední školu (univerzitní, neuniverzitní, vysokoškolské i tzv. vyšší alternativní vzdělání)

Pramen: Statistická ročenka České republiky 2001

Struktura obyvatelstva podle náboženství

Obyvatelstvo hlásící se k víře × nevěřící obyvatelstvo (ateisté)

ČR – vysoký podíl ateistů

Nejvíce věřících obyvatel – jižní Morava (Hodonín)

Města × venkov (více věřících)

Věková struktura – mezi mladými lidmi je podstatně méně věřících než mezi staršími

Náboženství – vliv na některé jiné skutečnosti (porodnost ...) – Slovensko, Polsko (zákaz interrupcí)

Největší světová náboženství (číselné údaje jsou převzaty z Neuer Illustrierter Atlas der Welt, 1998/99):

- křesťanství: celkem 1,9 mld. osob (z toho více než 1 mld. tvoří katolíci),
- islám: jeho podíly značně vzrostou, v současnosti celkem 1,1 mld. osob,
- hinduismus: celkem 780 mil. osob,
- buddhismus: celkem 324 mil. osob,
- konfucianismus, šintoismus, taoismus: dohromady celkem 40 mil. osob,
- judaismus: celkem 14 mil. osob,
- šamanismus, místní kultury apod.

Tab. 11: Struktura obyvatelstva podle náboženského vyznání v letech 1950, 1991 a 2001

Ukazatel	1950		1991		2001		Index 2001/1991
	absolutně	%	absolutně	%	absolutně	%	
Věřící celkem	8 353 282	93,9	4 523 734	43,9	3 288 088	32,2	72,7
z toho:							
Církev československá husitská	946 497	10,6	178 036	1,7	99 103	1	55,7
Církev římskokatolická	6 792 651	76,4	4 021 385	39	2 740 780	26,8	68,2
Českobratrská církev evangelická	401 729	4,5	203 996	2	117 212	1,2	57,5
Ostatní	212 405	2,4	120 317	1,2	330 993	3,2	275,1
z toho:							
Nábož. Spol. Svědkové Jehovovi	x	x	14 575	0,1	23 162	0,2	158,9
Pravoslavná církev v českých z.	50 063	0,6	19 354	0,2	22 968	0,2	118,7
Slezská evangelická církev a. v.	57 807	0,7	33 130	0,3	14 020	0,1	42,3
Osoby bez vyznání	519 962	5,8	4 112 864	39,9	6 039 991	59	146,9
Nezjištěno	22 889	0,3	1 665 617	16,2	901 981	8,8	54,2
Obyvatelstvo celkem	8 896 133	100	10 302 215	100	10 230 060	100	99,3

Pramen: www.czso.cz